

Posudek vedoucího práce

Maskulinita v československých učebnicích let 1918-1939

Noemi Sáříčková

Volba tématu diplomové práce, jež by bylo plně vystavěno na metodologii gender history, je z mé zkušenosti pedagoga ekvivalentem zahrávání si s ohněm – drtivá většina studentů včetně těch nejbystřejších má tendenci metodologii nepochopit, případně z ní náhodně vybrat jen malou část, což následně vede k výrazně nekompletnímu, pokřivenému a simplifikovanému výsledku. Předkládaná práce Noemi Sáříčkové představuje zářnou výjimku z tohoto smutného pravidla, neboť autorce se teoreticky komplikované téma podařilo uchopit téměř ideálně. Výsledkem je metodologicky ukázněná analýza velmi zajímavého a nevšedního souboru pramenů, v diplomních textech vcelku málo vídaná.

Autorka si, vycházejíc z přijatelného názoru, že „studium výchovných textů určených dětem se může stát hodnotnou pramennou základnou pro poznání vnitřního fungování celé společnosti a především jejího náhledu na sebe sama“, klade za cíl na základě takovýchto textů porozumět tomu, jak většinová československá společnost *oficiálně* pohlížela na diskurz mužnosti a jak se jej pokoušela formovat. Školní učebnice jsou pro autorku primárně „pouhým vyprávěním o mužství“ a maskulinita jakožto koncept je v jejím pojetí chápána coby ideální normativ konstruovaný autory jednotlivých textů v rámci jistého společenského diskurzu. Tato teoretická východiska jsou v rámci práce pevně zakotvena – díky pečlivému studiu rozsáhlého souboru sekundární teoretické literatury – v soudobé teorii dějiny maskulinit (jakkoliv se autorka hlásí spíše k sociologické větvi v podobě *new men's studies*, což lze považovat za mírně problematické a větší reflexe historické analýzy genderu by textu mohla být ku prospěchu) a základní pojmy i jejich užívání zvládá s bravurou, jež nikdy nevede ke krizi a zmatení, v diplomních textech tak častým. Zároveň, což je neméně důležité, se jí tuto teoretickou základnu daří brilantně aplikovat na zvolenou pramennou základnu, čímž se obloukem vyhýbá dalšímu riziku v podobě úpadku do sociologizujícího intelektuálního cvičení bez vazby na dějinnou materii.

Pramennou základnu práce tvoří učebnice (občanské, branné, a pohlavní výchovy, a také čítanky) pro všechny stupně škol, a cílem analýzy je postihnout, jak tyto texty prezentují nejrůznější formy maskulinity a vytvářejí ideální obraz muže coby sociální kategorie ve všech jeho podobách. Autorka si pro svůj výzkum zvolila relativně uzavřený celek česky psaných učebnic publikovaných v ČSR v meziválečném období, jak ovšem sama správně poznamenává, řada z nich je díky jisté setrvačnosti vydavatelského procesu tematicky příbuzná s texty z období před a během první světové války; vedle toho je však tato příbuznost evidentně způsobena i

setrvačností genderových struktur, které se sice mění ve svých svrchních vrstvách ideologického zabarvení, ale v jádru zůstávají stejné. Otázkou může být, zda tento problém „dlouhého trvání“ genderu nestálo za to v práci více tematizovat a přece jen více pozornosti věnovat vývoji konstruktů maskulinity počátkem 20. let – ostatně autorka sama reflektuje jakožto zásadní poznatek výraznou stabilitu předkládaných konstruktů maskulinity v učebních textech během sledovaného období (viz s. 17); můžeme se tedy ptát: do jaké míry totéž platí pro stav před a po vybraném období?

Z hlediska struktury je práce racionálně vystavěna na nezbytném teoretickém úvodu, jenž vedle ukotvení v teorii gender history také konceptualizuje dobovou pedagogiku. Následují tři analytické kapitoly věnované specifickým „arénám“ mužnosti (domov, práce, a mužská společnost). Takto pojaté dělení, inspirované pracemi britského historika Johna Toshe, je v aplikaci na učebnicové texty veskrze funkční, i když se čtenář neubrání jisté obavě – nevede toto apriorní „škatulkování“ jednotlivých forem maskulinit k jejich přílišnému zjednodušení právě na tyto formy? Jde samozřejmě o akademickou otázku, neboť motivaci pro toto dělení – přehlednost samotné analýzy – lze snadno pochopit. Je třeba také ocenit, že autorka nezůstává jen u mechanického přejímání kategorií a jejich prostého popisu, ale do hloubky je promýšlí, což je mj. patrné na reflexi práce Gabriely Spector-Mersel ve vztahu k další kategorizaci maskulinit dle věku a jejímu odrazu ve zkoumaných textech především tam, kde jsou věnovány konstrukci mužnosti v rodině a dynamické proměně maskulinity od chlapeckého přes „jinošské“ a „plně dospělé“ (hegemonní) období až po ideální životní fázi „moudrého starce“ (viz. Kap. 4) Autorka také velmi přesně identifikuje ideologické posuny po roce 1918, od téměř státního katolicismu a monarchismu k racionalistickému republikánskému nacionalismu (kap. 2) a také správně poznamenává, že učebnice, přestože vesměs určené oběma sociálním pohlavím, ve svých klíčových pojmech „vlastenectví, občanskost a soudružnost“ nesou zcela jiné významy pro chlapce a pro dívky (a že zkoumané „univerzální“ učebnice cílí spíše na chlapce). Text si všímá také významu prezidentského kultu T.G. Masaryka v procesu předávání „správné“ maskulinity dalším generacím, i celkového významu nacionalismu (kladoucího zájem skupiny nad zájem jednotlivce) pro konstrukci dobové maskulinity. Tento motiv je patrný jak v konstrukci mužské role v rodině, v konstrukci mužské sexuality, a samozřejmě i ve „veřejném“ prostoru „produktivní, demokratické práce“, avšak pochopitelně nejvýrazněji jej autorka identifikuje v branné sféře, kterou (v rámci konceptu muže-vojáka, tedy militární maskulinity) oprávněně zařadila do kategorie homosociálních institucí (vedle dětských „part“ a spolků – překvapivě zde chybí mužské spolčování v dospělosti – není snad v pramenech tematizováno?). Právě zde je spojení s politickou ideologií republiky jasně patrné, neboť vojenská socializace je úzce spojena s legionářskou mytologií, prezentovanou v učebnicích jako historický maskulinní koncept hodný následování – jakýkoliv jiný

obraz vojáka v pramenech podle autorky v zásadě neexistuje, případně je redukován na pasivní obraz „chybějícího otce“ a „zlé války“. A za velice přínosný a přesný považuji i postřeh autorky o zásadním významu (mocenské) „mohoucnosti“ či „nemohoucnosti“ v produkci sociální hegemonie, založený na analýze pojetí tělesné zdatnosti a těla v učebnicových obrazech maskulinity (jimž je dichotomicky přisuzována buďto moc, nebo soucit).

I přes výše uvedené pochvalné hodnocení se čtenář neubrání otázkám na některé specifické pasáže. Např., opravdu je příslušnost k jednomu či druhému pohlaví v předmoderní době otázkou „kulturního“ zařazení? (s. 18) Říci „sociálního“ by bylo zřejmě méně problematičtější. Asi také nelze úplně tvrdit, že biologické zdůvodnění a „zintenzivnění představy o dominanci“ mužů nad ženami „vyvolalo“ první ženské projevy odporu (s. 19); tady bych kořeny hledal úplně někde jinde (paradoxně ve stejné osvícenské tradici, ale i politických a sociálních změnách či šíření vzdělanosti). V textu je také zmíněna existence učebnic vydávaných pro jazykové menšiny – již se však nedozvíme, jak (či zda vůbec) se tyto učebnice lišily od těch česky psaných. Bylo tomu tak? Možná nikoliv v případě čítanek, ale jistě zde byly rozdíly v textech k občanské či branné výchově (existovaly-li). Také by stálo za zvážení rozvedení tématu stereotypizace mužské a ženské sexuality, jež – jak se zdá z náznaků – v pramenech odpovídá tradičním konceptům náchylnosti ke svodům na scestí v důsledky „přirozených pudů“ v případě té první, a výhradně utilitárního významu v případě té druhé (viz s. 77-80). Autorka také píše, že: „Je-li veřejná sféra symbolizována finanční aktivitou a soukromá nezávislostí své osoby na postavení vlastníka, potom by toto tvrzení platilo pouze pro muže v neproduktivním věku, jelikož otec jakožto živitel není ani uvnitř své rodiny schopen stát se nezávislým na finančních záležitostech.“ Bohužel, není úplně jasné, co tím vlastně myslí - ? A v samotné závěru vyzývá k podobné analýze obrazu celého genderového řádu v učebnicích textech, sama tak ovšem na řadě míst již činí – je tedy škoda, že se alespoň v závěru nepokusila vyslovit shrnutí i v tomto kontextu, neboť její závěry ve vztahu k samotné maskulinitě jsou bezpochyby inspirativní.

Vedle těchto poznámek na okraj či dotazů lze práci Noemi Sáričkové vytknout jen nemnohé. Text je vysoce kvalitní i z formálního hlediska a až na lokální řádění nesmrtelného šotka (gender na s. 10); typografie na s. 11; generové na s. 20; Němčina na s. 29) či místy nešťastný překlad v přímých citacích („moderní válečnictví“ na s. 95?) je text zcela v pořádku. Jeho jasný a srozumitelný jazyk je navíc doplněn vhodnou obrazovou přílohou, jež je (což je třeba ocenit) součástí analýzy. Práci proto s potěšením doporučuji k obhajobě.

V Olomouci 15. 8. 2018

Jiří Hutečka, Ph.D.